

ЗБІРКА «У ПОШУКАХ ВАРВАРІВ. ПОДОРОЖ ДО КРАЇВ, ДЕ ПОЧИНАЮТЬСЯ Й НЕ ЗАКІНЧУЮТЬСЯ БАЛКАНИ» А. ЛЮБКИ: АВТОБІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС

Статтю присвячено дослідженню топосів подорожі в книзі есеїв Андрія Любки «У пошуках варварів. Подорож до країв, де починаються й не закінчуються Балкани». Головну увагу приділено засобам вираження автором власного ставлення до місць, про які йдеться у книзі подорожей. Пропонується висновок також про те, що автор часто використовує історичне підґрунтя, яке допомагає читачеві скласти власне враження від прочитаного.

Ключові слова: *есе, топос, автобіографізм, подорож*

За польським літературознавцем Р. Ничем, «в сучасному дискурсі есеїстичний процес мислення є неподільно пов'язаним із процесом мовної артикуляції; мислення тут виступає засвоєним мовленням; пізнання – інтерпретацією; правда – процесом, пошуком» [4]. Сучасні українські письменники використовують у своїх творах функціональні, автобіографічні, документальні і власне есеїстичні риси.

Ось як А. Любка описує свої дитячі думки про кордон у збірці: «А все ж, оскільки дорослі їздили за кордон, щоб заробляти грошей, то закордоння в моїй уяві малювалося багатим і розкішним. Звідти до нас привозили неймовірні кольорові речі: фарбовану солодку воду, жуйки з наклейками, екзотичні фрукти, яких годі було шукати у Виноградові. Там був Захід – сучасний, розбудований, новаторський. Знову ж таки, не при звичаєна до абстрактних понять дитяча уява вимальовувала собі наївну, але присутню правильну картину: ми тоді жили наче в минулому столітті, а за кордоном, що пролягав за кілька кілометрів від нас, уже було століття

наступне. Адже кордон розмежовує не тільки країни й людей, він ділить також епохи, минуле й майбутнє» [1, с. 19].

Книга «У пошуках до країни варварів» є збіркою есеїв та подорожніх заміток про місця, які в житті автора зіграли певну роль. Автор діє за принципом відкриття кожного міста щоразу з іншого боку, він відкриває Балкани для читача без створення кліше, а відшукує кожного разу щось нове у зображенні важливого для його самоідентифікації топосу.

«Прикордоння – місця зустрічей з іншим, перетинів і взаємовпливів. Але існує також і міжкордоння, що за цією логікою – має бути місцем, де зустрічей немає. Зрозуміло, що кожна держава потребує кордону. Кордон – це оболонка, тіло держави, яке тримає в собі її душу, без нього ніяк. І через це двом державам уже не вистачає спільного, одного кордону, їхня жадібність змушує кожну встановити собі власний кордон. Тоді між цими двома кордонами утворюється міжкордоння, нейтральна смуга, яка буцімто належить обом країнам і водночас є вакуумом, нічийною землею» [1, с. 84].

А. Любка описує зустрічі з цікавими людьми, свої думки та міркування щодо стану держав Балкан, звертається до різних історичних подій, описує яскраві урбаністичні пейзажі, використовує символи, несподівані деталі, посилається на відомі літературні твори, що допомагають реципієнту краще зрозуміти текст і викликає асоціації у різних контекстах. Ось як А. Любка описує природу Угорщини: «Нині їх не вистачає, оку немає за що зачепитися на цій рівнині, а тому панує настрій незатишності, ніби перебуваєш у всіх на очах, на протязі всіх вітрів. Гори для мадярів завжди були уособленням знаходження батьківщини: свого часу азійські кочівники угри перетнули високі гірські хребти й спустилися в долину, що стала їхнім домом. Гори – це місце, де Угорщина вилонюється, народжується. Це добре підтверджує мадярська музика – запальна й стрімка, як гірський потік» [1, с. 37].

Одні міста стають для письменника важливою частиною його внутрішнього світу, зазвичай такі місця А. Любка описує з особливим трепетом та вдається до різних ностальгічних імпульсів, думок. Інші топоси автор описує фрагментарно, але для опису також використовує яскраві образи, цікаві ситуації й незабутні враження від архітектури міста, від людей, що в ньому живуть, знайомить читача з традиціями цього народу.

«Бо якби все залежало від краси, то всі б любили Париж, Зальцбург, Венецію чи на інший, але не гірший смак – якийсь Нью-Йорк. Але, крім архітектурної довершеності, існують не менш важливі речі: прив'язаність до місця, певна сума спогадів та емоцій. Тому є люди, які щиро люблять Виноградів або Краматорськ. Очевидно, ми любимо не так міста, як себе в них. Любимо свої дитячі прогулянки і перші побачення, пам'ятаємо першу витрачену зарплатню і пригадуємо, як під час літньої зливи ховалися під дашком хлібного магазину. Тут ми зустріли дорогих людей, тут ми поховали близьких» [1, с. 93].

Цікавим є те, що автор веде свій мандрівний щоденник, описуючи свої міркування під впливом різних обставин та у різній часовій хронології, а потім об'єднує і створюється образ єдиної завершеної книги з певним сюжетом.

«Після моїх поїздок Балканами паспорт виглядає як перський килим: у ньому стільки штампів різних кольорів і форм, що витворюється якийсь магнетичний візерунок. Наслідком відомої на весь світ “балканізації” стало утворення багатьох маленьких держав. Деякі з них такі компактні, що проїхати їх можна за півтори години. Бувало, що за один день я об’їжджав чотири країни, а це вісім штампів, тобто ціла сторінка паспорта! Але я ті штампи колекціуюю й пишаюся ними, як вояк своїми орденами. Це мої найкращі сувеніри. Шкода, що їх не б’ють просто на шкіру» [1, с. 117].

Текст побудовано за принципом ризомності [див. 3] – автор створює з фрагментів єдиний твір, який має свої певні особливості та сюжет. Принцип групування за тематикою допомагає реципієнту краще зрозуміти сенс написаного. Крім того, А. Любка використовує різні цікаві порівняння, епітети та метафори. Подорожі продовжуються і це дає бажання давати їм особливу авторську характеристику.

«Я заворожено споглядав це злиття, а думки мої мандрували вгору, проти течії часу, до пори, коли я дитиною сидів у верхів’ях Тиси. На якусь мить – можливо, від втоми, може, від палючого сонця – мені здалося, що я теперішній злився з собою тодішнім, наче й тут, у Воєводині, сидить малий худорлявий пацан, який ще не знає світу, але спрагло хоче пірнути в нурт життя. Нас розділяли понад 20 років і тисяча кілометрів течії, але все ж це було відчуттям однієї миті, одномоментності. Тоді я й зрозумів, що подорожі – це не так про пошук чогось нового. Це про дорогу до себе» [1, с. 77].

Усі образи, які читач бачить у тексті тісно переплетені між собою, але водночас деякі міркування митця можна сприймати відокремлено – роздуми А. Любки щодо конкретних топосів, розвиток думки, повторення та узагальнення написаного тощо. Автор використовує безліч варіацій щодо опису міста, звичаїв народу, усе це він бачить через призму досвідченого мандрівника.

«Але Балкани – це не лише географія і аж ніяк не чіткість. Балкани – це щось таке, що існує в голові, звідки викривлено проектується на мапу. Це сплетіння стереотипів, упереджень, суперечливих історичних обставин, геополітики і міфів, за яким розгледіти реальність вдається тільки вряди-годи. Тим більше, що Балкани для стороннього ока і Балкани у сприйнятті тутешніх людей – це зовсім різні поняття. Якийсь умовний англієць, певно вів би згадану лінію від Трієста до Одеси чи Суліни і мав би спокій. Але з погляду місцевих народів ситуація є значно складнішою, і географія для них відіграє далеко не головну роль» [1, с. 67–68].

Текст написано у стилі «мандрівного щоденника», есеїст використовує живу, розмовну мову, часто використовує іронію, демонструє читачам велику кількість влучних образів, символів, ідей, які далі допомагають краще зрозуміти про роль подорожей в житті А. Любки. Есеї не переобтяжені складною інформацією, навіть історичні події письменник описує з особливою цікавістю, він веде діалог з реципієнтом і авторські думки перетікають з тексту в текст, доповнюючи та видозмінюючи його внутрішній стан.

«А потім прокидаєшся в кімнаті, витканій із срібла. Спочатку навіть не розумієш, де ти, хто ти. Думаєш, що вже помер, і ось так виглядає перехід на той світ. Стелею й стінами ковзають мільйони сонячних зайчиків, кімната вся світиться зсередини, ніби тут на величезний діа-

мант спрямували сотні прожекторів, і тепер промені заламуються на його гранях і спалахують у кожному куточку, наче кульові блискавки. Це сонце заграє з водами Охридського озера, а воно відбиває світло навсід і буде тебе. Відчиняєш двері і виходиш на балкон, мружачись від сонця, щасливий і розніжений» [1, с. 196].

А. Любка використовує цікавий прийом – писати про одне місце в контексті іншого, пригадати якусь історичну подію, або цікаву людину з якою можна поєднати оповідь, тим самим він активізує асоціативне мислення своєї аудиторії. Письменник «копирсається» у своїй пам'яті й це створює ілюзію ірреальності, химерної цілісності та уяви.

«Коли я вперше приїхав на Балкани з Андрієм, мені весь час здавалося, що в нашій машині ми веземо з собою Україну. Бо ми говорили українською, згадували юність і пліткували про спільних друзів, ділилися планами й турботами, кепкували зі своїх колишніх, а все навколо порівнювали з баченим в Україні. Дороги тут були не просто дорогами, «а кращими, ніж в Україні». Ми їхали через Балкани, наче в прозорій мильній бульбашці, крізь яку могли бачити зовнішній світ, але насправді залишалися в Україні. Нам вистачило нашого товариства, тому ми рідко з ким знайомилися чи про щось розпитували. Відтоді я не прихильник таких подорожей» [1, с. 120].

Цікавим є також те, що у книзі є два головні герої – сам автора та місця, які він описує. Оповідач і його особливі місця стають єдиним компонентом, що доповнюють один одного. Е. Рибіцька пояснює це так: «Топографія співзвучна з переконанням про літературне і культурне відтворення простору» [2, с. 338]. Влучно було б порівняти збірку А. Любки з мозаїкою, у якій є певна єдність, але також вона може змінюватися за певним ходом сюжету, і кожен читач може з цієї мозаїки створити власну цілісну картину у своїй уяві. Кожний уявляє описані місця по-своєму.

«Та створений ним міф про Балкани продовжує жити. Тому спрагли екзотики люди приїждять сюди, думаючи, що на вулицях тут грає запальні гоп-ца-гоп мелодії Берегович, а кожне застілля закінчується як не п'яною стріляниною, то націоналістичною колотнечею. Тому їх чекає розчарування: Дрвенград виявиться мертвим і фальшивим видурюванням грошей, а сербська народна музика – повільною й затяжною. Їхати на Балкани треба за справжніми Балканами, а не за міфом, який добре продається. Але й розчарування в подорожах необхідні й корисні, бо принаймні торують нам шлях до наступних зачарувань чимось справді неймовірним» [1, с. 177].

Для підтвердження ризоматичності характеру – у книзі немає змісту, аби полегшити та дати читачам самостійно зрозуміти авторське бачення світу. Текст повністю побудований на асоціативних зв'язках, наявності наративних ліній та ідей, що кожного разу з'являються у новій якості. Саме тому в есеях А. Любки така кількість образів просторового й хронологічного єднання.

«Про добро і зло я мав удосталь часу надуматися того вечора дорогою на Скоп'є. Бо праворуч від шляху полем на багато кілометрів розтягнувся похід людей, що пішки й зі скромними пожитками в руках рухалися на північ. Їх було безліч, цих людей, вони скидалися на якусь середньовічну валку купців, пограбованих у дорозі. Тут були жінки й зовсім малі діти, чолові-

ки, але не було старих. Вони йшли, дивлячись собі під ноги, підняти голову сил у них не було. Поруч із ними почерез кількасот метрів їхали поліцейські й прикордонники на своїх джипах. Наче концтабірний марш смерті, виглядав цей людський караван. Але подорожні вперто йшли вперед: їх вела надія. Бо вони йшли не на смерть – вони від неї рятувалися. Це були біженці з Сирії, які того літа вперше масово тікали від війни у своїй країні» [1, с. 207].

Есеїст також описує конкретний топос за допомогою атрибутивних маркерів інших місць. А. Любка також використовує усі можливості слова – іронічні описи, гру слів, часто зустрічаються цікаві порівняння. Його есеї можна добровільно змінювати місцями від цього сюжет твору залишається незмінним – автор описує свої подорожі величними Балканами.

«Коли ти вже місяць колесиш різними країнами, коли вже встиг забути м'якість домашнього ліжка і те, як досконало домашнє горня з чаєм припасовується до твоєї руки, жодним красотам не під силу тебе збадьорити. Вдома у мене часто бувають періоди, коли я цілими тижнями не виходжу за поріг, люблю бути серед рідних стін, прокидатися без будильника, нікуди не поспішати, лежати, працювати, читати і прокрастинувати. У дорозі така розкіш немислима. Весь час навколо якісь люди, і твій внутрішній мізантроп бунтує. Дім з віддалі в півтори тисячі кілометрів здається раєм, з якого тебе вигнано» [1, с. 218].

Місто є важливою частиною життя сучасної людини, яка відкриває нові можливості та знайомства, але одночасно стає когортою випробувань. Європейський простір письменник описує з унікальною ідентичністю, традиціями та історією, а вже потім читач починає приймати або навпаки неприймати це для себе. Цікавим є також феномен «свого місця» – це ті місця, що дають можливість сучасному автору і його читачам досягти можливості саморозвитку та психологічного комфорту.

«Коли зайшло сонце, пляж і вулички спорожніли, я залишився сам. Сидів у машині й слухав вітер і плюскіт хвиль. Було спокійно і гарно. Час від часу десь позаду гавкотили собаки. Коли стало зовсім темно, я вийшов на пляж і забрів по коліна у воду. Мені хотілося знову скупатися – цього разу в порожньому морі, щоб я був у ньому сам. Але здійнявся вітер і мокнути стало холодно. Небо затягнуло хмарами, й море стало похмурим, не виблискувало романтично, а грізно відлякувало. У машині було затишніше. Я опустив крісло й намагався заснути, але сон чомусь не брав. Стан був блаженным, я відпустив усі свої тривоги і втому, сторожко наслухав морський шторм. Не загадував і не мріяв, просто був. Відчував самотність, як щось гірке й прекрасне. Засинав, ні про що не думаючи. Я не думаю – значить, я існую» [1, с. 220].

Усі описані місця у книзі автора мають спільні риси, але при цьому кожне А. Любка описує з особливою атмосферою. Вони різняться історією, архітектурою, людьми та іншими важливими факторами. У книзі есеїст часто використовує історичне підґрунтя, яке допомагає читачеві скласти власне враження від прочитаного. Цікаво спостерігати за тим, як письменник розповідає про свої улюблені міста, що уособлює ідеї самовизначення сучасного українського автора в його топографічних пошуках.

Список використаної літератури

1. Любка А. У пошуках варварів. Подорож до країв, де починаються й не закінчуються Балкани. Чернівці: Книги – MeridianChernowitz, 2019. 384 с.
2. Рибіцька Е. Від поетики простору до політики місця. Топографічний поворот у літературних дослідженнях. Ейдос. 2013. № 7. С. 337–353.
3. Шевченко Т. Есеїстика українських письменників як феномен літератури кінця XX – початку XXI ст.: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 584 с.
4. Nycz R. Literatura nowoczesna: cztery dyskursy (tezy). Teksty Drugie. 2002. № 4. S. 35–46. URL: http://rcin.org.pl/Content/56010/WA248_70635_P-I-2524_nycz-literatura.pdf (dostęp: 05.08.2023).